

معرفی کتابهای جدید مردم‌شناسی به زبان فارسی

پویا کوهستانی

اسطوره و معنا، لوی - استروس، کلود، ترجمه شهرام خسروی، نشر مرکز، ۱۳۷۶، ۱۰۰ صفحه.

اسطوره و معنا مجموعه‌ای از سخنرانیهای لوی - استروس مردم‌شناس نامدار فرانسوی در برنامه رادیویی برای رادیو کانادا سی.بی.سی است.

مترجم در پیشگفتار کتاب می‌نویسد: «...کتاب "اسطوره و معنا" کم حجم است به همین دلیل چهار مصاحبه دیدیه‌اریبون با لوی - استروس را از کتاب گفتگو با کلود لوی - استروس ... با توجه به مطلب و موضوع کتاب "اسطوره و معنا" ضمیمه آن کردم.»

پس از پیشگفتار مترجم مقدمه و نندی دونیگر از دانشگاه شیکاگو آمده است و بعد مباحثی چون برخورد (!) اسطوره و علم، اندیشه ابتدایی و ذهن "متمدن"، لب شکرپها و دوقلوها: انشعاب یک اسطوره، اسطوره و تاریخ، اسطوره و موسیقی و گفتگوهای با عناوین کیفیتهای محسوس، فیلسوفان، علم و قوم سیو، خرت و پرت جمع کن‌های تاریخ، کارکردهای ذهن و در پایان فهرست آثار لوی - استروس (البته به زبان انگلیسی) و کتابنامه فارسی.

می‌دانیم که بسیاری از آثار مهم و اساسی لوی - استروس به زبان فارسی ترجمه نشده و ترجمه مقاله‌ای از او، حتی، در این دوره و زمانه غنیمتی است؛ اما جای تأسف است که این کتاب کوچک، که نه مترجم آن را بازخوانی کرده و نه ناشر آن را به ویراستار سپرده، به قدری آشفته است که جا دارد بار دیگر، البته پس از ویراستاری و غلط‌گیری، چاپ و منتشر شود.

از میان سهوها و لغزشهای بسیار کتاب در اینجا تنها به نمونه‌ای چند قناعت می‌شود:

۱. در پیشگفتار مترجم نام اثر معروف لوی - استروس "استواییان اندوهگین" (ص ۹) و در

مقدمه و نندی دونیگر "گرمسیریان اندوهگین" (ص ۲۰) آمده است!

۲. "صراحت و روشنی‌ای که لوی - استروس در کنکاش این مسائل... " (ص ۱۷) کنکاش

به معنای شور و مشورت است و نباید آن را با کاوش و جستجو اشتباه کرد.

۳. "ویژگی خاص این کتاب... " (ص ۱۷) ویژگی خاص

۴. "در همین راستا" (ص ۱۸) در کدام راستا (؟)

۵. "زیرا تصور کردن آن زمان که علم تمام و کمال شده باشد..." (ص ۲۸)
۶. "آلدوس هاکسلی در کتاب... اظهار کرده که اکثر انسانها فقط یک مقدار معین از نیروی ذهنی به کار می‌گیریم..." (ص ۲۹)
۷. "چرا در برخی قبایل دوقلوها و همچنین نوزادانی که از پا دنیا می‌آمدند را می‌کشتند" (ص ۴۵)
۸. "در حقیقت این اشکال دستاورد خود موسیقی نیستند بلکه ناخود آگاهانه از ساختار اسطوره اقتباس کرده است." (ص ۶۲)
۹. "وقتی که در کتاب توتمیسم می‌گویند فلسفه برگسون به فلسفه قوم سیو شباهت دارد، برای خوانندگان بامزه بود، چرا که برگسون دیگر مدرن شناخته نمی‌شود." (صص ۷۸-۷۹)
۱۰. "من از نگرش مالینوفسکی به تاریخ و همین طور از تجربه برخورد با انسان‌شناسان امریکایی تکان خورده بودم." (ص ۸۴) و نیز غلطهای چاپی فراوان و همین طور کاربرد اصطلاحهای بی‌معنا و غلط در بسیاری از صفحات. و یاد نکردن از کتاب "نژاد و تاریخ" به ترجمه ابوالحسن نجفی در کتابنامه و برخی از مقاله‌های چاپ شده در ماهنامه‌ها و فصلنامه‌ها. به هر حال، امیدواریم در این اوضاع آشفته نشر، ناشران مدعی در چاپ و نشر این قبیل آثار بیشتر دقت کنند و اندیشه‌ها و آرای متفکرانی چون لوی - استروس را با این زبان و بیان و شکل و شمایل (!) راهی بازار نکنند.

افسانه‌های دیار همیشه بهار (قصه‌های مردم مازندران و ترکمن صحرا)، سیدحسین میرکاظمی، نشر سروش، ۱۳۷۴، ۳۷۲ صفحه.

در گردآوری افسانه‌ها، در مقایسه با شاخه‌های دیگر فرهنگ عامه، کوششهای زیادی شده اما هنوز افسانه‌های بسیاری در حافظه پیران نشسته در کنار و گوشه این مرز بوم، جا خوش کرده است که روزی، البته نه چندان دیر، باید پژوهشگری آنها را ثبت و ضبط کند و بر کاغذ آورد.

سید حسین میرکاظمی نویسنده و پژوهشگر گرگانی از کسانی است که تاکنون چند مجموعه قصه و افسانه از مازندران و ترکمن صحرا گردآوری و منتشر کرده است.

در کتاب افسانه‌های دیار همیشه بهار، پس از پیشگفتار بهمن بوستان و مقدمه مؤلف

افسانه‌هایی از رامسر، تنکابن، نوشهر، نور، آمل، بابلسر، بابل، قائم شهر، ساری، بهشهر، بندرگز، بندرترکمن، گرگان و گنبدکاووس آمده است.

دربارهٔ پیشگفتار کتاب این نکته گفتنی است که وقتی از گردآوردگان فرهنگ عامه، به ویژه افسانه، نام برده می‌شود، از انصاف به دور است که نام کسی که قدمی در این راه برداشته با آب و تاب بسیار آورده شود، اما نام کسی که راه درازی را در این زمینه پیموده به فراموشی سپرده شود؛ از این رو در مواردی از این قبیل نویسنده بهتر است از کسی نام نبرد و یا دقت کند تا کسی را از قلم نیندازد.

به هر حال، ضمن آرزوی توفیق برای سید حسین میرکاظمی، بر این عقیده‌ایم که البته گردآوری افسانه‌ها کاری است لازم و ضروری، اما جا دارد روزی افسانه‌های گردآوری شده تحلیل و بررسی و طبقه بندی شود و امیدواریم که این خواست هم سرانجام به همت اهل فن جامهٔ عمل بپوشد.

گوش گیلکی رشت، آرتور کریستن سن، ترجمه و تحشیهٔ جعفر خمایی زاده؛ نشر سروش، ۱۳۷۴، ۱۳۶ صفحه.

آرتور کریستن سن، خاورشناس دانمارکی، پژوهشهای ارزنده‌ای در زمینهٔ داستانها و روایات ملی ایران، تاریخ و ادبیات اوستایی، ادبیات پهلوی، لهجه‌های جدید ایرانی، فرهنگ عامه، تاریخ و تمدن دورهٔ ساسانی و... انجام داده که برخی از آنها به زبان فارسی ترجمه شده است: نخستین انسان و نخستین شهریار، سلطنت قباد و ظهور مزدک، کیانیان، ایران در زمان ساسانیان، کارنامهٔ شاهان، آفرینش زیانکار در اساطیر ایرانی و... از آن جمله است.

در کتاب "گوش گیلکی رشت" که ترجمهٔ بخشی از پژوهشهای کریستن سن دربارهٔ گوشهای ایرانی است، پس از پیشگفتار، مطلبی تحت عنوان مختصری در احوال و آثار آرتور کریستن سن آمده است و بعد مقدمهٔ مترجم. بیشترین صفحات این کتاب به دستور زبان گیلکی اختصاص دارد. به قول مترجم: "... باید اعتراف کرد که باریک بینیهای کریستن سن در مباحث دستوری گوش گیلکی، بی آنکه با این گوش انس و الفتی داشته باشد، مایهٔ بسی شگفتی است...".

باری، در قسمت پایانی کتاب قصه‌هایی به گویش گیلکی رشت و ترجمه قصه‌ها، و نیز اشعاری به گویش گیلکی رشت و ترجمه اشعار آمده است.

جعفر خماسی‌زاده که آثار ارزنده‌ای از جمله کتاب "گیلان" را به زبان فارسی ترجمه کرده با ترجمه این کتاب برغای کارنامه خدماتهای فرهنگی خود افزوده است.

قهوه‌خانه‌های ایران، علی بلوکباشی، دفتر پژوهشهای فرهنگی، ۱۳۷۵، ۱۴+۱۹۴ صفحه.

قهوه‌خانه نهادی مردمی و همگانی بود که نه تنها تبادل نظر درباره مسائل روز در آن جایگاهی ویژه داشت بلکه مکانی برای نقالی و شاهنامه خوانی و نیز خاستگاه گونه‌ای نقاشی به شمار می‌رفت.

در پیشگفتار کتاب "قهوه‌خانه‌های ایران" پس از اشاره به تاریخچه قهوه‌خانه و نقش آن در جامعه و همین‌طور گردانندگان قهوه‌خانه که گاهی "از پهلوانان و ورزشکاران باستانی کار زورخانه و از دسته لوطیان جوانمرد و فتیان ایثارگر یا از پادگان زورخانه به شمار می‌رفتند" آمده است: قهوه‌خانه، که تا چند دهه پیش کانون نشر و ترویج فرهنگ سنتی و دستاوردهای ادبی و هنری گذشتگان ما بود و وظیفه و نقش مهمی در انتظام روابط اجتماعی و باورهای جمعی و بقای ارزشهای فرهنگ ایرانی - اسلامی در میان گروهها و قشرهای مختلف مردم، به خصوص اجتماعات شهرنشین به عهده داشت، به تدریج به صورت محلی برای نوشیدن چای و خوردن صبحانه و ناهار و رفع خستگی درآمد. بعضی از آنها نیز به کانونهای فساد و نشر شرارت و بدکاری و بدآموزی تبدیل شد.

در این کتاب چگونگی شکل‌گیری و گسترش قهوه‌خانه از قدیم تا به امروز، به اختصار و همراه با تصویر نشان داده شده است.

معماری قهوه‌خانه‌های قدیم در چندنگاه، اسباب قهوه‌خانه‌ها، قهوه‌چیگری، قلیان‌داری، نقالی، نقاشی، لوطیان، پهلوانان، قهوه‌خانه‌های کنونی تهران در چند نگاه، بازسازی و احیای قهوه‌خانه‌های سنتی و فهرستها از عناوین فصلهای این کتاب است.

پژوهش جامع و مفصل درباره تاریخ حیات اجتماعی و فرهنگی و وظیفه و کارکرد این واحد صنفی در ایران، در کتابی از همین مؤلف با عنوان قهوه‌خانه: یک نهاد اجتماعی - فرهنگی در آینده نزدیک منتشر خواهد شد.

ایرانیان ترکمن (پژوهشی در مردم‌شناسی و جمعیت‌شناسی)، اصغر عسکری خانقاه و محمد شریف کمالی، اساطیر، ۱۳۷۴، ۲۲۴ صفحه.

ترکمنها از اقوامی هستند که در ترکمن صحرای ایران، شمال و شرق استان گلستان، به سر می‌برند. ترکمن صحرا دشتی است وسیع و بسیار حاصلخیز، ترکمنها، که مدتهاست ده‌نشین شده‌اند، در این دشت به کشاورزی مشغول‌اند و البته دامداری را هم در حاشیه کشاورزی حفظ کرده‌اند.

در پیشگفتار کتاب درباره چگونگی و ظرایف پژوهش از دیدگاه مردم‌شناسی آمده است: "...ورود به یک حوزه فرهنگی، که سرشار از تاریخ گذشته است و مجمع غریب با آشنایی از واقعه‌ها را در ادوار زمان مجسم می‌کند، باید با چشمی تیزبین و ذهنی سرشار از تشخیص و تشخیص فرهنگی صورت گیرد، در این صورت درک واقعیت و اشکال مربوط به کانون اشتغالات ذهنی برای شناخت انسان، که در علم انسان‌شناسی اجتماعی یا اقتصادی مرزهای مشخصی دارد، بهتر در تصویر خواهد گنجید و لاجرم انسان در محور بحثهای متعددی قرار خواهد گرفت که از دل آن جمعیت‌شناسی به نوعی خود را به "فرهنگ" و "جامعه" پیوند می‌زند و در یک خط مطالعاتی همه اندیشه‌های اقوام ساکن در یک منطقه همگون را تشریح می‌کند و به تحقق می‌رساند. به این ترتیب، همه مسائل مربوط به اندیشه گروهی از انسانها که در مکانی مشخص و همگون و در تحت شرایط اقلیمی یا جغرافیایی ثابت یا متغیری قرار می‌گیرند، بیشتر به قلمرو وحدانیت و یکپارچگی نزدیک می‌شوند و از آن میان فرهنگ در افق دید اندیشمندی دست اندرکار، بهتر و بهتر شکل می‌گیرد، متجلی می‌شود و خود را می‌نمایاند و..."

کتاب ایرانیان ترکمن محصول پژوهش دو تن از پژوهشگران نام آشنا و صاحب‌نظر است. مقدمه، تاریخ قومی و قبایل ترکمن، جمعیت‌شناسی ترکمنهای ایرانی، مسکن، پوشاک و خوراک ترکمنهای ایران، ازدواج، خانواده، خویشاوندی و مذهب (سازمان اجتماعی)،

سازمانهای سنتی، اقتصادی و سیاسی و مؤخره عناوین بخشهای هفتگانه این کتاب است. جدولها و نمودارهای گوناگون و نیز ارجاع به پژوهشهای پژوهشگران ایرانی و خارجی در این زمینه، بر ارزش این تألیف افزوده است.

دو نکته، به ویژه، در اینجا گفتنی است: ۱. پژوهشگران کتاب خود را به یکی از نخستین محققانی که در ترکمن صحرا تحقیق کرده است یعنی زنده یاد هوشنگ پورکریم تقدیم کرده اند، که حق شناسی و حرمت گذاری ایشان در خور تحسین است.

۲. در نام کتاب، ایرانی بودن ترکمنها را ارجح دانسته اند و به جای ترکمنهای ایران، "ایرانیان ترکمن" قید کرده اند، که این انتخاب بسیار خوب و هوشمندانه صورت گرفته است.

با این امید که پژوهشهایی از این دست هم از این محققان و هم از پژوهشگران دیگر، گنجینه پژوهشهای ایرانی را پر بار کند، سخن را کوتاه و برای مؤلفان این کتاب آرزوی موفقیت بیشتر می کنیم.